

ДРАГОМИР С. ПОПОВИЋ

**КОНАК ГОСПОДАРА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА У ЧАЧКУ У СВЕТАУ
НЕКИХ НОВИХ ПОДАТАКА**

После цркве најстарија сачувана зграда у Чачку, конак Господара Јована Обреновића представља изванредно интересантан објекат из више разлога. Као зграда у којој је седео брат кнеза Милоша „велики сердар“, доцније „дивизиони генерал“ Господар Јован Обреновић, — она представља историјску знаменитост. Али, она је интересантна и са архитектонске тачке гледишта. Она је примерак мешавине старе балканске и источњачке са елементима западњачке архитектуре. Осим тога, на њеном југоисточном зиду имамо сачуван, вероватно, једини примерак грба династије Обреновића, и то у боји, величине (приближно) 1×2 метра. Због свега тога зграда је састављена под заштиту државе. А по наведеним својим особинама, била је предодређена за музеј, који је данас и смештен у њој.

Било би врло интересантно знати како је текла изградња овог конака. Али, о томе имамо само неколико оскудних података. Изнећемо их укратко.

Када је 17. јануара 1832. године умро „главни кнез“ или „оборкнез“ пожешке нахије Васа Поповић, који је седео у Чачку, кнез Милош је спојио пожешку и рудничку нахију и поставио им за губернатора свога брата Јована Обреновића, дотада оборкнеза рудничке нахије. Али, Господар Јован је остао и даље у Брусници, док се „нужна зданија у Чачку поправе“, како наређује кнез Милош у својој одлуци и постављењу.¹ Међутим, када су се Турци, по ферману од 1833. године, иселили из Србије, оставивши посаде само у неким утврђеним градовима, кнез Милош је приступио административној по-

дели земље. Србија је била подељена на пет „средарства“, а ова опет на „окружија“. Једно од тих пет сердарстава је „рашко сердарство“ са седиштем у Чачку. Оно је обухватало: староваашко, ужичко, чачанско и рудничко окружје. За Рашког „великог сердара“ био је постављен 10. марта 1834. године Јован Обреновић, који отада стално живи у Чачку, где је 1835. године саградио себи двор. Када су, по новој организацији управе, место пет сердарства, установљене четири војне команде, после Сретењског устава од 1835. године, Јован Обреновић је постављен за „дивизионог генерала“, који је у чину генерал-мајора управљао моравско-подринском војном облашћу, која се поклапала са територијом ранијег рашког сердарства.²

Познато нам је да је Господар Јован Обреновић саградио свој конак крајем 1835. године. Међутим, не знамо када је почела његова изградња. Најраније она је могла почети у лето 1832. године, када је требало да почне изграђивање „нужних зданија“ за новог губернатора, што видимо из наведене одалуке кнеза Милоша о постављању Јована Обреновића на тај положај. Али, могло је то бити и доцније, најдоцније 1834. године, када је Господар Јован постављен за великог сердара и када се већ, као што смо видели, преселио из Бруснице у Чачак. Баш због тога што нам није познато када је почело зидање овог конака, могуће су разне претпоставке и о самом његовом пореклу.

Арх. Иван Здравковић, на основу неких архитектонских детаља, изнео је још пре његове рестаурације мишљење да је Господар Јованов конак у ствари преправљена зграда, која је „свакако припадала неком богатом Турчину или каквом турском паши“. За то тврђење арх. Здравковић износи два доказа: 1) што „само приземље изгледа да је било отворено, тј. на њега се улазило на три отвора, а не као данас само на један“, и 2) „што се на сирату хол продужава са северне стране у ходник, који је, мора бити, преко покривеног трема — моста водио у другу зграду, у овом случају у харемску зграду-харемлук, као што је случај код Бардоваца у близини Скопља или код пашиног конака у Врању“. Али, пошто је отвор на ходнику „зазидан и замалтерисан“, ова претпоставка не може са сигурношћу да се прими.³ Са више сигурности, али ипак са извесном резервом, арх. Здравковић је задржао то мишљење и после рестаурације када су нађени са северозападне стране конака темељи неке зграде која би могла бити претпостављени харемлук. По свему судећи, постојала је још једна зграда за харемлук (претпоставка да је овај конак раније био неког турског паше или богатијег Турчина)“. „То је утврђено копа-

њем пробне сонде-јаме у правцу претпостављеног отвора на спрату, тј. управно на ту североисточну страну, којом приликом је нађен темељ те зграде за харем⁴. То мишљење понавља и Олга Зиројевић у свом чланку, само без опрезних резерви, већ „са сигурношћу”.⁵

На ово мишљење би се могле ставити следеће примедбе:

1) У Чачку никада није становао неки паша. Знамо да је у њему још од 17. века седео као највећи представник турске власти војвода или муселим. Везиров Ђехаја (заменик) Имшир паша био је ту привремено само један месец дана (од 24. априла до 25. маја 1815. год.) као заповедник војске која се борила против устаника у другом устанку.

2) Изгледа да у Чачку није живео чак ни неки толико „богати Турчин”, који би могао подићи за оно време тако велику и лепу зграду. По извештају аустријских ухода Јосифа Павла Митесера и Јована Перетића, у Чачку је 1784. године било свега 18 хришћанских и 35 турских кућа, које су биле све од дрвета.⁶ Отада око Чачка су се стално водиле борбе. У доба Кочине крајине, 1790. год. он је био заузет од Аустријанаца. Пре тога он је, према једном податку (истина несигурним) из „Мемоара” проте Матеје Ненадовића, био спаљен. Од 1804. до 1813. године он се налази у ослобођеној Србији. Од краја септембра 1813. до краја маја 1815. он је опет под Турцима. Од 1815. године, када су га устаници поново заузели, у њему постоји, као и у целој Србији између 1815. и 1830, двострука власт: српска и турска. Тешко је веровати да би неки богати Турчин у тако несигурним временима и у тако немирном крају правио један тако скуп конак. То би, истина, могао пре бити неки представник турске власти, у овом случају муселим. Али, као што ћемо из даљег видети, муселимов конак је био и мањи и лошије изграђен од Господар-Јовановог.

3) Ако бисмо и претпоставили да је заиста постојала таква турска зграда са селамлуком и харемлуком, поставило би се питање зашто би Господар Јован срушио харемлук када би га могао искористити за послугу и своје потчињене службенике.

4) Најзад, морали бисмо одговорити још на једно питање. Наиме, зашто би један тако угледан човек, кнежев брат, „велики сардар”, „дивизиони генерал”, „преправљао” неку турску кућу, кад владика Нићифор Максимовић прави 1836. године за себе нов двор, о чему се стара и сам кнез Милош, наређујући да се за ту зграду кулуком пренесе потребан материјал.⁷

5) Отворено приземље са троја врата не би се могло узети као доказ да је зграда турског порекла када се зна да су српске зграде

тога времена већином зидане под утицајем турске, односно старе балканске архитектуре. Што се тиче зазиданих и замалтерисаних врата на горњем спрату која би, по наведеној претпоставци, требало да воде у харемлук, она су могла водити и на неки докшат, а можда су отворена доцније, па потом опет зазидана, јер су на згради, како је констатовано арх. Иван Здравковић, вршене „у више махова, од оснивања до данас, разне преправке, како на спољашности тако и у унутрашњости“⁸

6) Па ни темељи који су нађени са северозападне стране нису никакав сигуран доказ да потичу од претпостављеног харемлука, пошто је цео простор око конака пун остатака темеља од разних зграда које су остале од Турака и Аустријанаца, што се показало 1953. године приликом копања земље за водовод.

Разуме се, ове примедбе не могу имати снагу правих доказа за супротно мишљење, али оне у великој мери умањују вредност и сигурност претпоставке да је конак Господара Јована у ствари „преправљена“ кућа „неког турског паше или богатијег Турчина“.

Међутим, захваљујући збирци архивских докумената која је објавио Историјски архив у Чачку у редакцији др Бранка Перуничића, данас смо у стању да укажемо на неке конкретне чињенице које иду у прилог мишљењу да је конак о коме је реч грађен изнова.

Пре свега цитираћемо једно писмо⁹ Господара Јована које је упућено неком Сулу у Крагујевац у коме тражи стакло и други материјал за свој „нови“ конак. То писмо гласи:

№ 450

4. 7 — мвр 1835.

Љубезни Суле!

Јоште ми је за нови конак мој недостајало стакла за пенцере, зато судећи да ће се стакла и у Крагујевцу у болтама наћи моћи. Пошиљем човека с коњем до вас и вама поручујем да учините добро премда сте послове болтанске изоставили и по наредби његове светлости у азну прешли, да ми у болтама тамошњим нађете 2 сандука стакла и на рачун мој узмите, само гледајте да што дуплије стакло бити може, а најпосле ако дупле нема, а оно како се добити може к томе уз стакла та узмите ми за 13 врата тринајест алки жути пиринцама, које се на врата прекују на среди те се с њима повуку врата и затварају и 10 алки мало мањи такобер жути пиринцама за долапе; то вам поручујем да ми узмете и по овом човеку пошаљете и од трговца од кога што узмете конту извадите ми и по-

шаљете и од трговца од кога што узмете конту извадите ми и пошаљите ми да знадем шта остајем за такове дужан.

Јован Обренџић

Кад анализирамо наведено писмо, падају у очи три ствари:

1) Господар Јован изричито каже да му је потребно стакло за његов „нови конак“.

2) По количини стакла коју поручује, а према писму рекло би се да га је и раније набављао са неке друге стране (из Београда или, можда, Земунa), као и по алкама за тринаест врата могло би закључити само да је конак из основа грађен као нов, а не „преправљен“.

3) Писмо је датирано 4. септембра 1835. године, што значи да конак још ни тада није био готов. Тешко би се претпоставило да је „преправка“ једне старе куће трајала преко годину и по дана. Наиме, знамо да су се Турци из Чачка иселили најдаље у јануару 1834. године, а већ у фебруару, према једном писму Господара Јована, мунаре на цамији у Чачку срушено је „до основица“,¹⁰ што значи да Турака у вароши више није било. Према томе, ако је Господар Јован ту кућу купио од неког Турчина, он ју је морао узети већ крајем 1833. године или у почетку 1834. године, па би „преправка“ могла почети већ с пролећа 1834. године, а то значи да би она трајала преко годину и по дана. И то би био још један, иако далек и посредан, доказ да је конак грађен као нов.

Овome можемо додати још два документа који говоре о конаку.

Када је кнез Милош дошао у сукоб са уставобранитељима, који су по Турском уставу из 1838. године, заузели важне позиције у управи земљом, Господар Јован је покушао да, свакако по наговору кнеза Милоша, дигне народ на буну против уставобранитеља и Турског устава. Тома Вучић Перишић, као кнежев пуномоћник, брзо је угушио буну и лишио слободе Јована Обреновића. Као последица те буне дошла је абдикација кнеза Милоша 1. јануара 1839. године „Чрезвичайни суд“, који је судио кривцима због буне, осудио је Јована Обреновића „да се као неверник отачества сматра, и као такви да се званија свога лиши, да му се сва права и дипломе на дојакошња званија одузму, да он у напредак докле гођ живио буде, у оном месту гди је централно правленије живети мора“. Апелациони суд приначио је ову пресуду и осудио га на 10 година „заточенија“. Најзад Намесништво је „умекшало“ ову пресуду и одредило да Господар Јован „у Београду 3 године дана без гвожђа под надзором полицајне власти живети има“.¹¹

У вези са том пресудом дошло је и до откупа Господар-Јованове имовине у Чачку од стране државе. Ту имовину проценило је „Начелничество окружија чачанског“ на 50.000 гроша. Око тога откупа вођена је дуга преписка. За ту погодбу заинтересовао се и кнез Михаило, па је тражио од „Попечитељства внутрени дела“ извештај о тој ствари. Из одговора „попечитеља внутрени дела од 2. априла 1840. године, П. № 1634, сазнајемо да Господар Јован није био задовољан проценом, јер га, по његовој изјави, „сама двокатна кућа више од 75.000 гроша стои, пак и онда кад би му Правителство за исту кућу и остале зграде. . . . 100.000 гроша чаршијскиј, на коју цену он пристаје, платило, да би на штети у соразмерју саме вредности био“.¹² Уз овај акт достављен је и списак Господар-Јованове имовине у Чачку, који наводимо у целини:

Списак

Одкупљени добара његовог сијателства господара Јована Обреновића у Чачку наодећиј се

1. Конак на два боја состојећиј се од $8\frac{2}{3}$ фата дужине и $6\frac{7}{8}$ ширине, с једнога краја куће на дојњем на ћошку једна оцаклија, а на другом ћошету једна собица, између њи један баралук из кога се фур. ложи. На доњем боју с другог краја куће подрум над земљом сав од камена сазидан и на трећем талу простора кућног состои се а између подрума и оцаклије налази се гонг а за гонгом с леђа, између подрума и собе 1. трпезарија за 12. персона простора, на доњем боју на сва четири ћошета по једна соба, од који је једна оцаклија, а над подрумом међу собама једна сарачана, а над трпезаријом једна соба, осталиј простор између соба остаје гонг, из кога има на дојну страну један ћошак малиј над мердевинама. Овај је сав конак од дрвене грабе осим што је циглом између јапије попуњено, подзидат. А изван конака у авлији наоди се:

1. Зграда са чардаком над њом $2\frac{1}{8}$ фата дужине и квадратне ширине.

Један млекар даском покривен 2 фата ширине и $3\frac{1}{8}$ дужине

1. Мутвак с две собице ћерамидом покривен од $4\frac{1}{2}$ фата дужине и $2\frac{1}{8}$ ширине и његова је граба дрвена и подпуњено место чатме циглом.

1. Авар од дасака ћерамидом покривен од 5. дужине и 4,1/2 фата ширине.

1. Трпезар од дасака ћерамидом покривен 3,1/2 дужине и 2,1/8 фата ширине на црквеној земљи начињениј.

Авлија са принадлежећом башчицом у којој се 100 дрвета шљива наоди, 48,1/2 фатиј ширине и 52 дужине.

1. пак башчица с 11 дрвета шљива од 27 фатиј дужине и 26 ширине.

1. Конак стариј од 4,1/8 ширине и 6 фатиј дужине, на два боја, дољниј бој од брвана, а горњиј од чатме исплетен и готов се свалити са свим. Има две собе и једну сарачану, на горњем боју пак 4. собе на ћошковима и између њи један пролазак и он је целе нахије, јербо је за муселима грабен, пак га је неке године Суд ондашњи продао г. Јовану за 3.000 гроша, а новци куд су од њега употребљени, не зна се.

Земља под конаком истим од 30. фатиј дужине и 9. ширине состои се:

1 Аар стариј од дасака и даском покривен од 3,1/2 ширине и 8. фатиј дужине, био је пок. г. Васе Поповића и купио га је г. Јован по казивању ондашњих људи за 200 гр.

1. Шупа с ћерамидом покривена од 3,1/4 фата ширине и 5. дужине.

Земља пак под истом шупом и кошаром од 30. фатиј дужине и 18. ширине.¹³

Ако анализирамо овај акт и уз њега приложени списак, запазићемо следеће:

1) Господар Јован изјављује да га сам конак „стои“ више од 75.000 гроша, а целу осталу имовину процењује са 25.000 гроша, што укупно чини 100.000 гроша, коју цену он предлаже за откуп. Тај податак би такођер говорио у прилог мишљења да је конак подигнут изнова. Јер да је то била нека турска кућа, њена би вредност заједно са преправком морала бити мања. Наиме, познато је да су турске куће куповане далеко испод стварне цене. Тако је муселимов конак, у коме је Господар Јован, како изгледа, раније седео продат за само 3.000 гроша, као што видимо из горњег списка.

2) Да је конак Господара Јована био некада турска кућа, то би несумњиво било у наведеном списку назначено, као што је учињено са муселимовим конаком и аром који је био некада својина кнеза

Васе Поповића, па га је Господар Јован купио за 200 гроша, како је то у спису наведено.

Ако све ове податке узмемо у обзир видећемо, да они несумњиво говоре у прилог мишљења да је конак Господара Јована Обреновића подигнут из основа као нова грађевина. То му свакако даје још већу вредност.

Н А П О М Е Н Е

1. — Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815-1865, Чачак 1968, страна 169.
2. — Драгомир С. Поповић Споменица чачанске гимназије 1837-1937, Чачак, 1938, страна 39-41.
3. — Арх. Иван Здравковић, Господар Јованов конак у Чачку Музеји бр. 6, Београд 1951, страна 124 и 126.
4. — Арх. Иван Здравковић, Рестаурација и адаптација Господар-Јовановог конака у Чачку, Зборник заштите споменика културе IV-V том, Београд, 1955, страна 248.
5. — Олга Зиројевић, Господар Јованов конак у Чачку, Наша прошлост-историјска ревија (Издање историјског архива Краљево), бр.1-2, Краљево 1957, страна 96.
6. — Драгомир С. Поповић, Споменица чачанске гимназије 1837-1937, Чачак, 1938, страна 23. (и литература која је тамо наведена).
7. — Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815-1865, Чачак, 1968 страна 268.
8. — Арх. Иван Здравковић, Господар Јованов конак у Чачку, Музеји бр. 6, Београд, 1951, страна 126.
9. — Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815-1865, Чачак, 1968 страна 243.
10. — Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815-1865, Чачак, 1968, страна 208.
11. — Драгомир С. Поповић, Споменица чачанске гимназије 1837-1937, Чачак, 1938, страна 44-45. (са наведеном литературом).
12. — Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815-1865, Чачак, 1968, страна 438.
13. — Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815-1865, Чачак, 1968, страна 438-439.

LA MAISON DU SEIGNEUR JOVAN OBRENOVIĆ A LA LUMIERE DE NOUVELLES DONNEES

Après l'obtention de l'autonomie par l' *hatischériff* de 1830. et le départ des Turcs de la Serbie en 1833. le prince Miloš a réparti la Serbie en cinq régions administratives »*serdarstvo*«. Il a nommé »grand serdar« de la région *rachka* son frère Jovan Obrenović, avec le siège à Čačak. Le seigneur Jovan s'est fait construire sa résidence à Čačak en 1835. L'immeuble abrite aujourd'hui le musée de la ville. La maison attire l'intérêt aussi bien par son architecture — mélange de l'architecture ancienne balkanique c'est à dire orientale avec des éléments de l'architecture occidentale, que par son rôle historique. Elle comporte un détail intéressant. C'est le blason en couleurs, probablement le seul blason conservé de la dynastie des Obrenović.

Puisque la maison a souffert durant la seconde guerre mondiale l'Institut pour la protection des monuments de culture de Serbie a entrepris la reconstruction et l'adaptation de la maison. L'architecte Ivan Zdravković, qui a été chargé de ce travail, a exprimé alors l'opinion que la maison du seigneur Jovan est en fait une maison adaptée d'un pacha turc ou de quelque Turc riche. Il tire sa conclusion de certains détails architectoniques.

L'article démontre qu'il n'y a pas eu de pasha turc à Čačak. Il semble aussi difficile à croire qu'un Turc riche se ferait construire une maison aussi chère à l'époque incertaine dans une région aussi peu sûre qui a depuis la fin du XVIII siècle jusq'en 1815. changé de mains plusieurs fois. Des détails architectoniques qui font penser aux maisons turques ne peuvent pas servir de preuve certaine qu'il s'agit d'une maison turque adaptée car les construteurs de l'époque s'inspiraient souvent des exemples de l'architecture turque.

L'article cite certains documents publiés par les Archives Historiques de Čačak en 1968, provenant des Archives d'Etat de Serbie. Ces documents confirmeraient le point de vue que la maison a été construite, il s'agit de 1) une lettre du seigneur Jovan, datée du 4 septembre 1835, adressée à un certain Sule à Kragujevac le chargeant de lui acheter du verre pour les fenêtres et autres choses pour sa »nouvelle maison«, et 2) la liste des biens du seigneur Jovan, que l'Etat aurait dû racheter, datée du 2 avril 1840. et citant l'origine de tout objet acheté ainsi que le prix d'achat. Le maison y aurait certainement figurée comme achat, si elle avait été reprise d'un Turc.

Ceci permet la conclusion que la maison du seigneur Jovan a été nouvellement construite à l'époque.

Dragomir Popović